

Den professionelle sproglæreruddannelse - en by i Danmark?

Niels Iversen

Lektor, cand. phil.
Danmarks Lærerhøjskole

Uddannelsessystemet befinder sig i disse år i et tidehvert, og når man betragter det lidt fra sidelinjen får man et klart indtryk af, at ambition og indsats ikke rigtigt hænger sammen. Den politiske ambition er kort fortalt, at flere skal lære mere og bedre. Den enkelte unges skoleuddannelse er markant anderledes end for blot tyve år siden; nu går over halvdelen af en årgang i skole i 12 år. De mange reformer har ændret en del af undervisningens indhold og rammer, og alle disse omlægninger sker i en periode, hvor man er optaget af at revidere en socialt orienteret tankegang og en samfundsindretning, der ikke just var præget af rigiditet. Der er imidlertid i disse år en tendens til tydeliggørelse, præcisering, afgrænsning, opstramning. Man kan blot tænke på forsøgene på at omdefinere velfærdsstaten, bl.a. ved en kommende æn-

dring af bistandsloven. Alle disse tendenser har det til fælles, at de mere og mere betoner individet og dets personlige ansvar. Den tankegang slår naturligvis også igennem i uddannelsessystemet.

Vi genfinder for eksempel den nye tankegang i omdefineringen af forholdet mellem lærer og elev og dermed af lærerarbejdet. Man fremhæver nu kraftigere elevens 'ansvar for egen læring'. Parallelt hermed er læreren ikke længere en autoritet med et fagligt monopol. Han/hun reduceres til at servicere; 'fra degn til coach'! Han/hun skal nu snarere være tilrettelægger og rådgiver. En sådan ændring vil naturligt have en del konsekvenser og medføre uro, og den vil i al fald nødvendigvis kalde på nye kvalifikationer. Lærernes uddannelse og kvalifikationer var da også et

vigtigt punkt i pressens rituelle kritik af skolen omkring sommerferiens afslutning. Og kritikken var ganske barsk. 'Kvalitet og professionalisme' var nogle af nøgleordene.

De følgende bemærkninger er et forsøg på, på baggrund af sprogfagenes nuværende situation, at indkredse nogle af de nye og centrale kvalifikationer enhver professionel sproglærer skal have. Som man vil se, baserer mine analyser og betragtninger sig især på folkeskolen og de kvalifikationskrav den stiller. Sprogundervisningen i folkeskolen kan imidlertid tages som et gyldigt paradigme for næsten al sprogundervisning i landet. De kvalifikationer jeg angiver, skal således ses som en form for fællesmængde, der naturligvis skal suppleres med mere specifikke kvalifikationer, afhængig af institutionens og undervisningens mål.

Den nye folkeskolelov er overvejende blevet præsenteret som en pædagogisk reform. Den tilstræbte og tiltrængte faglige fornyelse og skærpelse, som loven også indeholder, er blevet overset i debatten. Nu kommer der tilsyneladende en faglig bølge, men inden man blot rider med på den, skal man tænke sig godt om; ellers bliver man skyllet omkuld.

Tidsperspektiv

Lad mig sætte tingene i perspektiv ved et simpelt regnestykke.

Skolens nuværende elever i 1. kl. er født i 1989. De vil være færdiguddannet omkring 2010 og de skal arbejde til

midten af næste århundrede. Deres lærere (og det er os!) er født omkring 2. Verdenskrig, og vores lærere var født omkring 1. Verdenskrig, og ofte var de ældre. Et tidsspænd på 150 år, og vi står midt i det!

Endelig skal de studerende der uddanner sig i sprog nu, undervise til slutningen af 2030'erne!

Lad os, inden vi bliver svimle, se lidt på sprogfagenes særtræk og de ændringer, der kendetegner faggruppen i disse år. Det kan give os et indtryk af, hvilke kvalifikationer næste generation af sproglærere skal have.

Sprogfagenes særtræk

Den danske lingvist Louis Hjelmslev brugte en gang et træffende billede om sproget; „*Sproget er som en rude, det vil helst ikke ses.*“ Det er karakteristisk for sproget, at sproget kan bruges til at tale/læse om sprog, ja det er det eneste middel vi har til at tale/læse om sprog. Sproget kan bruges til mange ting, det kan begribe verdenen uden for sig selv, men det kan som sagt også gribe om sig selv. Den dobbeltstilling afstikker rammerne for undervisningen i sprog.

Til forskel fra de øvrige fag har det enkelte fremmedsprog en dobbeltstatus i undervisningen: det er på én gang genstanden for indlæringen/undervisningen og medium for kommunikationen. Denne dobbeltstatus giver det enkelte sprogfag en speciel mulighed for at konfrontere teori og praksis, men den lægger også nogle stærke begrænsninger for elevernes mulighed for at ud-

trykke sig. Eleverne skal så at sige erobre de midler, der sætter dem i stand til at udtrykke sig. Denne dobbeltstatus kan udtrykkes som et spil mellem færdighed og viden. Under betegnelsen 'sproglig bevidsthed' ønsker man nu at opprioritere sprogets mere teoretiske sider. Dette begreb, der må forstås som et forsøg på at mediere færdigheder og viden, er et opgør med tanken om, at færdighed alene opnås gennem praksis. Den opfattelse har ikke gyldighed, når det drejer sig om indlæring af et fremmedsprog i en pædagogisk institution som skolen. Det kalder på nye kvalifikationer hos lærerne.

Internationalisering

Netop fordi dette begreb forekommer fagfolk banalt, er de nødt til nøje at gennemtænke dets konsekvenser; dette område er jo præcis sprogfagernes domæne. 'Internationalisering og mobilitet' er to faktorer der allerede nu karakteriserer de unges livsvilkår på en radikalt ny måde, og de vil uundgåeligt skærpe kravene til såvel sproglig færdighed som kulturel viden og indsigt.

Tidligere kunne man definere sprogfagene som udtryksfag. Det er ikke længere rigtigt; nu må de defineres som udtryks- og indholds-fag. Det kan man se i den kraftige opprioritering man har givet indholdssiden, den såkaldte kulturelle dimension. Nu er sprogfagene også orienteringsfag. Det kalder også på nye kvalifikationer.

Ændringer i uddannelsessociologien

En stigende del af hver ungdomsårgang gennemløber nu en gymnasial uddannelse. Det må nødvendigvis medføre en omdefinering af den enkelte skoleforms rolle i det samlede uddannelsessystem, og dette skal have en tydeligere sammenhæng og kontinuitet. Folkeskolen er ikke længere afslutningen af de unges skoleuddannelse, og gymnasiet er ikke længere kun studieforberegende. Dette vil også kræve ændrede lærerkvalifikationer.

Fællestræk i udviklingen. Paradokser og utydelighed

Man kan i sprogfagernes udvikling gennem de sidste par år tydeligt genfinde træk fra den øvrige samfundsudvikling: samtidig med at man i højere og højere grad satser på bredden frem for eliten (jvf. den stabilt stigende gymnasiefrekvens), betoner man 'individualisering' og 'differentiering', fulgt op af en stærkere markering af personligt ansvar. Der er tale om et generelt stigende kvalifikationspres, der forsøges imødegået ved en betoning af personligt ansvar og en mere servicepræget lærerindsats.

Mange af de nævnte faglige udviklinger er ønsket og fastlagt af undervisningsministeriet og folkettinget. Man kunne derfor have ventet, at de behov disse udviklinger udløser, blev fulgt op fra central side. Det er imidlertid ikke tilfældet. Paradoksalt nok har vi netop i disse år set en tiltagende decentralisering og opløsning, hvor man tørrer ansvaret af på 'de andre'. Det gælder

f.eks. lærernes uddannelse. Forholdet mellem det man ønsker lærerne skal kunne, og de muligheder deres uddannelse faktisk giver dem, er ikke just præget af klarhed eller konsekvens.

En professionel sproglæreruddannelse

Undervisningsministeren vil fremsætte et forslag til ny læreruddannelseslov i folketingsmødet 1996/97, og denne uddannelse skal som noget nyt være præget af en mere udtalt faglighed end hidtil. Nu skal læreren være en fagperson, der i højere grad kan indfri de skærpede faglige krav der rejses bl.a. af den nye skolelov.

Jeg skal i det følgende nævne nogle af de aspekter der bør præge uddannelsen af de kommende sproglærere. Selvom det drejer sig om alle typiske læreruddannelser under ét, har jeg som udgangspunkt valgt de beskrivelser der gives af sprogfagene i folkeskolens nye læseplaner og de såkaldte 'Centrale kundskabs- og færdighedsområder'. Disse tekster er affattet således, at de også kunne dække en stor del af den undervisning der følger efter folkeskolen.

Lærerens monopol er brudt

Et hovedkrav til en faglig grunduddannelse må være, at den sætter de studerende i stand til at løse de opgaver deres arbejde stiller. Det kan lyde banalt, men vi ved alle, at det nuværende lærerkorps langt fra er uddannet til at indfri alle de krav en tidssvarende undervisning stiller. Deres faglige grunduddannelse er simpelthen ikke dækkende,

hverken i dybde eller bredde. Sådan har det været i en del år, men det bliver naturligvis lettere at få øje på, når en ny lov træder i kraft. Man skal her huske, at lærernes vilkår er ændret radikalt. Det stigende uddannelsesniveau blandt forældrene samt elevernes langt lettere adgang til fremmedsproget materiale giver naturligt nok lærerne faglige problemer. Deres uddannelse er ikke fulgt med ændringerne i det omgivende samfund; deres 'faglige monopol' er i høj grad blevet undermineret for ikke at sige brudt. Der vil altid være en mor / far, der er lige så god eller endog bedre til det pågældende sprog, og eleverne kan nu lynhurtigt konstatere, om lærerens sprogfærdighed er OK eller ej. Læreren er kommet under skærpet opsyn. En lærer der ikke virker fagligt overbevisende, vil hurtigt få pædagogiske og disciplinære problemer. Og nutidens elever har gode muligheder for at eksekvere deres hurtige domme! Det sætter lærerne i en meget udsat position.

Skærpede krav

To ting karakteriserer de nye fagbeskrivelser i folkeskolen: kravene er skærpede og gjort tydeligere og samtidig har man indskudt et metaplan således at undervisningen nu også skal give eleverne bevidsthed om og forståelse af såvel sproglige som kulturelle forhold. Det er første gang i Danmark, at faglige beskrivelser er så omfattende og præcise. Som udtryk for den politiske opmærksomhed har man indført de såkaldte 'Centrale kundskabs- og færdighedsområder' (CKF), som i modsætning til læseplanerne er fore-

skrivende. De vigtigste indholdselementer er altså fastsat centralt.

De 4 hovedområder

I CKF er det enkelte sprogfag beskrevet i fire hovedområder:

- 1) Kommunikative færdigheder
- 2) Sprog og sprogbrug
- 3) Sprogtilegnelse
- 4) Kultur- og samfundsforhold

Kommunikative færdigheder

Da den faglige tradition fornuftigt nok har haft dette område som topprioritet i mange år, er det ikke overraskende, at området i og for sig ikke rummer noget nyt udover netop skærpelse og præcisering af kravene. Det har øjeblikkeligt medført nye og strengere prøvekrav; f.eks. er længden af prøveoplæggene sat kraftigt i vejret, vel at mærke med uændret forberedelsestid. Derudover er færdigheden i at læse og skrive blevet opprioriteret. Ambitionsniveauet er kort sagt sat i vejret. Det var tiltrængt, men man kan spørge sig selv om hvorvidt den typiske sproglærer har 'kommunikative kvalifikationer' der gør det muligt at give eleverne den krævede undervisning. En god sproglærer skal simpelthen kunne tale og skrive det fremmede sprog præcist, nuanceret, hensigtsmæssigt og nogenlunde korrekt. Det er faktisk kravene til eleverne! Kan man ikke det, kan man ikke undervise varieret, overbevisende og differentieret. Man kan hurtigt komme til kort. Hvor længe gider man høre på en musyklærer der ikke kan spille rent?

Sprog og sprogbrug

De nye fagbeskrivelser supplerer det kommunikative sprogsyn, der har været det faglige fundament i de sidste 20-25 år. Det skal ikke ses som et krav om systematisk undervisning i grammatik. Men beskæftigelsen med sproglige fænomener skal dels opfattes som et funktionelt middel til at forbedre elevernes færdigheder, dels ses som et nyttigt arbejdsredskab, der giver dem mulighed for at gå videre på egen hånd. At kunne bruge en ordbog eller en grammatik fornuftigt kræver faktisk en vis viden om sproglige fænomener og termer. Dertil kommer, at en lærer kun kan differentiere og evaluere internt i samarbejde med eleverne, hvis der i klassen findes en nogenlunde fælles referenceramme.

Alt dette kan for så vidt ses som et forsøg på per distance og refleksion at supplere den meget praksisorienterede undervisning. Der er lagt op til et forsigtigt sporskifte.

Mange nuværende sproglærere er ikke uddannet til at håndtere disse krav. Allerede med grammatikken kniber det ofte, så snart vi er ude over de mest banale sætningsled. Men det er værre endnu. Hvis man skal kunne indfri de krav en kommunikativ undervisning stiller, skal man faktisk vide en del om kommunikation. Man skal vide hvilke midler og greb der får mundtlige og skriftlige tekster til at hænge sammen. Man skal altså have såvel diskurs- som tekstkompetence. Og endelig skal man også vide noget om pragmatik. Disse områder er antydnet i de nuværende be-

kendtgørelser, men de skal have betydelig mere vægt som en obligatorisk del af en kommende læreruddannelse.

Sprogtilegnelse

Lærerens uddannelse skal omfatte områderne sprogtilegnelse og indlæringsprocesser. Ellers vil det ikke være muligt at indfri ønsket om at gøre eleverne mere ansvarlige. Og det vil heller ikke være muligt at foretage diskussioner om arbejdsformer, indlæringsstrategier, brug af hjælpemidler og medier til tekstbehandling, informationssøgning m.m. Udover det rent sprogtekniske fordrer dette område solide kvalifikationer i såvel den faglige som den almene didaktik.

Kultur- og samfundsforhold

For at lære et fremmed sprog skal man overvinde i hvert fald to barrierer: en sproglig og en kulturel. Den sidste barriere har fået en fremskudt plads i de nye beskrivelser. Det hænger naturligvis sammen med den 'banale' kendsgerning, at omverdenen er rykket tættere ind på os. Det giver næste generation mange muligheder og chancer, men naturligt nok giver det også en del problemer. Den internationale forståelse kommer ikke af sig selv. Vaner, værdier og holdninger skal afprøves kvalificeret og med omtanke. Dertil kræves viden om levevilkår, værdier, holdninger og meget andet i de fremmede lande og i ens eget land.

Lærernes uddannelse skal derfor omfatte undervisning i det pågældende lands kultur i bred forstand og i for-

skellige kulturbegreber og kulturdidaktik.

Der er tale om et meget stort fagområde, der i øjeblikket ikke er særlig velbeskrevet, men som henter elementer fra mange andre fag. Det råber på forskning og udviklingsarbejder.

Seminarieuddannelserne: Behov for ændringer

I debatten om en ny læreruddannelseslov betones nødvendigheden af at styrke fagligheden. Det sagde Bertel Haarder også sidste gang man ændrede læreruddannelsen, hvor man faktisk nedskar linjefagene med 15-20%! Som det gerne skulle fremgå af ovenstående, kalder den nye skolelov på en bedre og mere fagligt orienteret uddannelse af lærerne. Da det ikke er realistisk at forvente en forlængelse af læreruddannelsen, må antallet af fag sættes ned, hvorved linjefagene bliver styrket.

For sprogfagene er det vigtigt, at de kommende læreres uddannelsesforløb i sproget bliver kontinuert. Altså skal sproglæreruddannelsen starte på 1. del i 1. eller 2. årgang. I øjeblikket er der ofte et slip på op til 6-7 år mellem studenter/HF-eksamen og påbegyndelsen af linjefaget! Det hænger jo ikke sammen. At lære et sprog godt tager lang tid; linjeuddannelsen skal derfor vare tre år. For at give de studerende det gode og sikre sproglige niveau, der er en absolut nødvendig faglig kvalifikation, skal uddannelsen omfatte et obligatorisk studieophold i udlandet på mindst tre måneder i træk.

Netop for at sikre at der bliver tale om en egentlig sproglæreruddannelse, skal fagdidaktikken spille en fremtrædende plads i uddannelsen. I den forbindelse vil et studieophold i udlandet med sigte på at udvikle de sproglige færdigheder kunne give plads til en styrkelse af fagdidaktikken og de mere teoretiske sprogdiscipliner: grammatik, fonetik, tekstlingvistik og pragmatik.

Da der er tale om en kompetencegivende uddannelse, skal det enkelte linjefag naturligvis være defineret centralt med fælles mål, indhold, prøver osv. I øjeblikket er det enkelte linjefag defineret af en kortfattet fælles bekendtgørelse. Men inden for denne bekendtgørelse kan det enkelte seminarium i øjeblikket stort set definere et fags indhold som det vil. Det er grotesk. Men det nærmer sig skandalen, at det enkelte seminarium, og det vil ofte sige én lærer, suverænt kan bestemme prøvernes art, varighed m.m. Hvorfor dog opretholde adgangsbegrænsning med kvotientkrav på seminarierne, når de selv kan gøre som de vil med deres 'egne' prøver?

Der bør genindføres et centralt tilsyn, således at ansvaret for fagene på landsplan placeres éntydigt i undervisningsministeriet. Og endelig skal linjefagsuddannelsen naturligvis være af samme omfang overalt. Man tror, det er løgn: i øjeblikket varierer timetallet i det enkelte linjefag fra 370 helt ned til 210 lektioner!

De studerendes praktik bør spille en stor rolle i uddannelsen. Det er dér de får den første praktiske kontakt med

undervisning i faget. Det er derfor vigtigt, at praktiklærerne har en uddannelse, der sikrer faglig-pædagogiske kvalifikationer på et tilstrækkeligt niveau. Det er langt fra tilfældet nu.

Universitetsuddannelserne: Behov for ændringer

For snart 30 år siden ophævede man den såkaldte 'skoleembedseksamen', der sigtede på uddannelsen af gymnasielærere. Og siden har universiteterne i vidt omfang glemmt, at de faktisk også uddanner lærere. Typisk nok refererer 'læreruddannelse' altid og kun til seminarierne.

Men nye udviklinger er allerede godt i gang. Flere og flere unge tager en gymnasial uddannelse, hvilket kræver flere lærere, og en stor del af det nuværende lærerkorps vil blive udskiftet i de næste 10-15 år. Der er derfor både brug for og mulighed for en funktionel justering af disse læreruddannelser. Det er mig ubegribeligt, at man tror at man kan uddanne professionelle sproglærere på universiteterne stort set uden fagdidaktik. Hvorfor ikke indbygge 1 eller 2 studieenheder i fagdidaktik i slutningen af uddannelsen, således at der bliver tale om en autorisationsuddannelse? Derudover skal praktikken/pædagogikum naturligvis ligge umiddelbart efter kandidateksamen og inden kandidaternes faste ansættelse, i modsætning til nu.

Afslutning

Når man sammenholder ovenstående løseligt angivne krav med lærernes

(mig selv inkluderet) nuværende kvalifikationer, er det relativt let at se, hvad en professionalisering kræver. I øjeblikket er danske sproglærere, på linje med mange andre landes sproglærere, stort set uddannede til at kunne bruge et fremmedsprog. Man kan tale om en praksisforankring, der bygger på en oprindelig privat fascination. En professionel og dermed målrettet sprogundervisning er også kendetegnet af denne refleksive distance der ligger i en viden om sproget og kulturen samt om deres formidling. Disse aspekter er stort set fraværende i de nuværende

sproguddannelser. Indtil nu har vi netop drevet sproguddannelser. Næste skridt skal være egentlige sproglæreruddannelser.

Litteratur

Formål & centrale kundskabs- og færdighedsområder. Folkeskolens fag. Undervisningsministeriet 1994.

Læseplaner. Folkeskolens fag. Undervisningsministeriet, 1995.

Prøverne i engelsk/fransk/tysk. Bekendtgørelse og vejledning. Undervisningsministeriet, 1996.

(Det drejer sig om tre særskilte hæfter)

ÆNDRINGER I LYSET AF DEN EUROPÆISKE INTEGRATIONS PROCES

„Ja, fra at være en støvet person, der kun blev hentet frem når prøven nærmede sig, er tysklæreren meget mere en person man kontakter for at få kontante oplysninger om problemer man er stødt på i bøger, på rejse, ved forberedelse til rejse og først og fremmest i TV, som ihvertfald hvad sprog angår er en appetitvækker.“

ÆNDRINGER I LYSET AF DEN EUROPÆISKE INTEGRATIONS PROCES

„Der er en tendens til, at sproglæreren skal undervise i samtidsorientering på fremmedsproget.
- En udvikling jeg ikke er begejstret for, selv om jeg erkender, at viden om det pågældende land hører med til undervisningen. Men det må ikke gå ud over sprogkundskaberne, og vi må ikke fratage eleverne den oplevelse, det er at læse en god historie.“